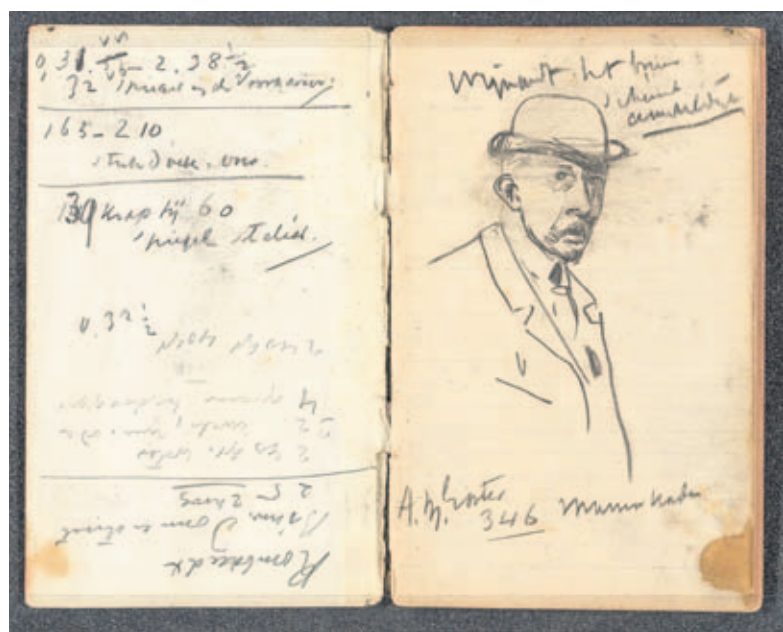

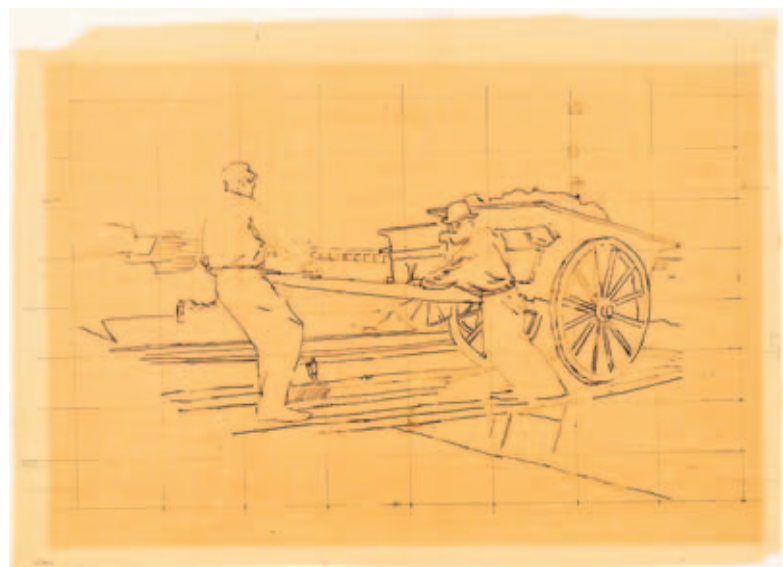
Schilder, aquarellist, tekenaar en fotograaf: George Hendrik Breitner, een van Nederlands beroemdste negentiende-eeuwse schilders, was het allemaal. Het Stadsarchief in Amsterdam laat precies zien hoe hij te werk ging.

IMCO LANTING BEELD STADSARCHIEF AMSTERDAM

Breitner, de stadssch

Zelfportret in een schetsboekje, c. 1895. Zwart krijt (Rijksmuseum).

Schetsen op calqueerpapier voor De grondkruisers, 1900 (Stadsarchief Amsterdam).

De grondkruisers, 1900. Geschilderd bij het Jacob van Lennepkanaal tijdens de stadsuitbreiding. Aquarel, 67,5 x 93,4 cm (Rijksmuseum).

Wie was toch die in zichzelf gekeerde man die eind negentiende, begin twintigste eeuw door Amsterdam slenterde met een schetsboekje, wat potloden en stukjes krijt of een camera onder de arm? Wie was die man die nooit iemand toeliet in zijn atelier maar met zijn schilderijen uitgroeide tot de belangrijkste impressionist van Nederland? De expositie in het Stadsarchief slaagt er wonderwel in heel dicht bij de maniertjes en de gewoontes van kunstenaar George Hendrik Breitner (1857-1923) te komen. De bij elkaar horende schetsen, foto's, en de uiteindelijke werken – meestal olieverf, soms aquarel – zijn in de tentoonstelling allemaal in één blik te vangen. Een mooie manier om toch stiekem bij de dwarsige kunstenaar over z'n schouders mee te kijken en samen met hem door het Amsterdam van rond 1900 te dwalen.

Wanneer Breitner tijdens een van zijn ontelbare wandelingen een mooi plekje vond, bleef hij staan, vaak aan een van de Amsterdamse grachten. Terwijl zijn metgezel te nieuwsgierige mensen op afstand hield, schetste Breitner in grove lijnen passanten en de zeventiende-eeuwse grachtenpanden op de achtergrond. Op de brug over het Singel bij de Paleisstraat bijvoorbeeld. Of hij maakte een aantal foto's op de Keizersgracht-hoek Reguliersgracht, ook al zo'n idyllische plek. Soms kijken mensen richting de camera. Je ziet ze denken: 'Wat is dat voor een vreemd kastje op de buik van die man?'

Een andere, vrijwel dagelijkse gewoonte van Breitner was om in een van de bekende cafés in het eind-negentiende eeuwse Amsterdam te gaan zitten tekenen: 'Die Port van Cleve' tegenover de Nieuwe Kerk, 'Café Bisschop' op de hoek Dam-Damrak of 'Café Polen' aan het Rokin. Het uitzicht op het Damrak, vanuit het studeerkamerraam van een vriend, was ook zo fotogeniek. Breitner zat er tientallen keren met z'n tekenspullen. Niet verwonderlijk dat hij er in de loop der jaren heel wat schetsboekjes doorheen joeg. Zo'n 120 zijn er nog, en een groot deel daarvan vormt de rode draad van de tentoonstelling *Breitner in Amsterdam* in het Stadsarchief van de hoofdstad.

nieuwbouw negeren

Aan de bruikleengevers van de tentoonstelling zie je meteen in welke mate het werk van Breitner wordt gewaardeerd door de kunstwereld en het publiek. Vrijwel alle vooraanstaande musea in Nederland hebben werk van hem: het Rijksmuseum, Museum Boijmans Van Beuningen, Kröller-Müller, Teylers en het Gemeentemuseum Den Haag. Meestal zijn dat schilderijen die voortkwamen uit wat Breitner dagelijks op straat zag. Het Rijksmuseum bezit daarnaast 117 schetsboekjes van de kunstenaar. De afgelopen twee jaar werden die bladzijde voor bladzijde beschreven en gedigitaliseerd. Met de nieuwe gegevens die daardoor vrijkwamen gingen het Rijksmuseum en het Stadsarchief in Amsterdam gezamenlijk op onderzoek uit. Freek Heijbroek, curator van het Rijksmuseum vertelt erover: 'We hebben door het monnikenwerk met de schetsboekjes voor het eerst de schilderijen en de voorstudies naast elkaar kunnen leggen en met elkaar kunnen vergelijken. Dat leverde talloze nieuwe en vaak verrassende gegevens op, zowel over Breitners leven als over zijn werk.'

De tentoonstelling in het Stadsarchief is in feite één grote visuele presentatie van de onderzoeksresultaten. Ze biedt een unieke blik op de werkwijze van één van de belangrijkste Nederlandse kunstenaars van rond de vorige eeuwwisseling. Zijn van franjes ontdane weergave van de wereld om hem heen maakte hem verwant aan de Tachtigers, de groep kunstenaars die zich in dezelfde periode stevig afzette tegen de Romantiek. Geen toeters en bellen dus, voor Breitner was de wereld zoals die zich aan hem toonde, voldoende inspirerend. Daarbij had hij veel aan de fotoca-

mera, die eind negentiende eeuw eindelijk ook voor het publiek betaalbaar en handzaam werd. Met schetsen viel er nog te sjoemelen, maar foto's spraken altijd de kale waarheid, zou je denken. Dat klopt deels. Er was één ding waar Breitner zo'n hekel aan had dat hij het consequent negeerde of eromheen fotografeerde: nieuwbouw. Amsterdam stond in de tijd van Breitner bol van nieuwe architectonische hoogstandjes, van het Rijksmuseum tot het Centraal Station, maar Breitner zag er niets in. Op een schilderij uit 1903 van het Damrak – waar hij veelvuldig werkte – is de net opgeleverde Beurs van Berlage volledig 'verstoppt' achter scheepszeilen. Erik Schmitz, onderzoeker van het Stadsarchief: 'Op een foto die Breitner maakte bij de Nieuwendijk is een net geplaatste gevel te zien, met behoorlijk strakke raampartijen. Eromheen is alles nog authentiek. Wat doet Breitner op zijn aquarellen van die locatie? Hij plakt er gewoon een oude gevel op die hij in de buurt heeft gefotografeerd.'

paardentrams

Schmitz: 'Breitner heeft vanaf 1886 een paar jaar in de toenmalige nieuwbouwwijk De Pijp gewoond, maar hij vond het maar niks. Hij miste er het karakter van Amsterdam, de pakhuizen in de haven en rond de Montelbaanstoren. Dat doorleefde, dát was de stad voor hem.' Hij was dan ook opgelucht toen hij in 1893 naar de Jordaan kon

Breitner vond de nieuwe Beurs van Berlage maar niks. Hij verstopte hem achter scheepszeilen.

verhuizen. Volkser en 'Amsterdamser' dan daar kreeg hij het niet en vanuit het huiskamerraam tekende en fotografeerde hij veelvuldig de drukte op straat.

In Den Haag, een paar jaar hiervoor, ging Breitner geregeld om met Vincent van Gogh. Samen zochten ze op straat naar volkse 'modellen' voor hun schilderijen. Echte waardering voor elkaars werk konden ze niet opbrengen. Breitner noemde Van Goghs werk 'kunst voor eskimo's'. Van Gogh op zijn beurt vond de doeken van zijn vier jaar jongere collega veel weg hebben van 'beschimmeld behang'.

Maar dat was Den Haag. Breitner woonde nu in Amsterdam en bovendien op loopafstand van zijn geliefde plein, de Dam, waar hij veel te vinden was (het Paleis op de Dam is één van de zeldzame monumentale gebouwen die Breitner afbeeldde). Hij was dol op de paardentrams die hiervandaan vertrokken en kende de dieren zelfs bij naam, zo blijkt uit zijn schetsboekjes. Handig voor onderzoeker Schmitz. 'Het probleem met die schetsboeken is dat ze meestal niet gedateerd zijn. Met de namen van de paarden die Breitner bij zijn tekeningen had genoteerd, ben ik in het archief van de paardentrams, de Omnibusmaatschappij, gedoken. In hun boeken staat precies vermeld in welk jaar welk paard werd aangekocht en, na verleende diensten, weer werd verkocht, bijvoorbeeld aan een slagerij. Zo hebben we de schetsboeken tamelijk nauwkeurig kunnen plaatsen. Dat was nog nooit eerder gedaan door onderzoekers.' In het Stadsarchief ligt bijvoorbeeld de schets van de paarden Kist en Wida, die van 1897 tot 1904 de trams in Amsterdam hebben getrokken. Met hen verdween de paardentram langzaam maar zeker uit het straatbeeld en werd de elektrische tram geïntroduceerd – een verandering die Breitner, niet

ilder van Amsterdam

Trappaarden op de Dam, 1894. Aquarel, 54,5 x 75,5 cm (Rijksmuseum).

EXPOSITIE

Breitner in Amsterdam

STADSARCHIEF AMSTERDAM, VIJZELSTRAAT 32 (GEBOUW DE BAZEL). TOT 1 FEBRUARI 2015

HET STADSARCHIEF ORGANISEERT NAAST RONDLEIDINGEN OVER DE TENTOONSTELLING, OOK WANDELINGEN IN HET CENTRUM VAN AMSTERDAM, WAARBIJ EEN AANTAL LOCATIES WORDT AANGEDAAN WAAR BREITNER ZIJN SCHETSEN EN FOTO'S MAAKTE.

>> stadsarchief.amsterdam.nl

George Hendrik Breitner in Amsterdam (catalogus)

FREEK HEIJBROEK EN ERIK SCHMITZ. UITG. THOTH, BUSSUM, 2014. 176 BLZ. € 24,95 (PAPERBACK) OF € 32,50 (HARDCOVER)

verwonderlijk, slecht kon verdragen. 'Leelijke, zieloze dozen' noemde hij de wagons en hij zou ze dan ook nooit afbeelden.

neerkijken op de camera

De geboren en getogen Rotterdammer Breitner groeide nog tijdens zijn leven uit tot 'kroniekschilder' van Amsterdam, maar hij reisde ook geregeld. Zo verbleef hij in 1884 zes maanden in Parijs, waar hij werkte in één van de ateliers van de schilder Fernand Cormon, die tevens kunstenaars als Vincent van Gogh en Henri Matisse onderwees. Over wat hij verder in Parijs deed, was tot voor kort eigenlijk niets bekend.

Recentelijk ontdekte curator Heijbroek een onbekende brief van Breitner, waarin hij een leerling van hem tal van tips geeft over fotozaken in Parijs, types camera's en lenzen. Heijbroek: 'De conclusie is dus dat Breitner in Parijs de fotografie heeft leren kennen en waarderen. Hij kende echt alle adressen. Zo kunnen we middels één brief weer een onbekend stukje van zijn leven invullen.' Iets anders wat je eruit kunt opmaken, zegt Heijbroek, is dat Breitner zich bepaald niet schaamde voor het feit dat hij fotografeerde – in tegenstelling tot wat de kunstliteratuur altijd heeft gesuggereerd. Zijn honderden foto's zouden daarom pas begin jaren zestig (veertig jaar na zijn dood) openbaar zijn gemaakt. Heijbroek: 'In kunstkringen zou zodanig op fotografie zijn neergekeken dat je als schilder maar liever niet erkende een camera te hebben. Maar achteraf blijkt dat, in elk geval wat Breitner betreft, een sterk geromantiseerd verhaal. Hij sprak er openlijk over met anderen. Ook vond ik een catalogus van een tentoonstelling in 1932 in Brussel, waar een paar honderd foto's van

hem hingen. En terecht, want Breitner was een begenadigd fotograaf.'

bouwputten

Breitner keurde niet alles af wat nieuw was in zijn stad. Eén aspect van modernisering beviel hem wel, getuige de vele foto's, schetsen en schilderijen die hij ervan maakte: bouwputten. Om de hoek van waar hij woonde, inmiddels was dat Amsterdam-West, werd druk gegraven en geheid. Aan het Jacob van Lennepkanaal bijvoorbeeld. Ook het Wilhelmina Gasthuis was toen in aan-

Door geldtekort verkocht hij doeken achter de rug van zijn vertegenwoordiger om.

bouw. Breitner schilderde er enorme doeken van. Curator Heijbroek: 'Opmerkelijk ja, die bouwputten van Breitner. Ik denk dat hij gefascineerd was door de beweeglijkheid op die plekken. Daar zit op zich al karakter in: de heipalen die de grond in worden gedreven met behulp van stoommachines, die zelf weer zwarte rookwolken produceren. Er zit veel kracht in en het hoort bij de stad. Maar ook de blauwe jasjes van de bouwvakkers, die opvallen in het haast industriële decor, zullen

hem hebben aangesproken. Maar inderdaad, zodra die eerste fase voorbij was, verdween Breitner uit beeld. Het was dan gewoon niet meer interessant voor hem.'

Tijdens zijn leven was er al veel belangstelling voor het werk van Breitner. Hij won prijzen, zond werk in voor de Wereldtentoonstelling van 1889 in Parijs en ook de grote expositie in 1901-1902 in Arto en Amicitiae in thuisstad Amsterdam trok veel bekijks. De Amsterdamse kunsthandel Van Wisselingh bracht zijn werk aan de man. Desondanks had Breitner altijd financiële problemen. Heijbroek: 'Reken maar uit: hele dagen zat hij in cafés. De dure fotoapparatuur en de aanhoudende behoefte aan schildersbenodigdheden, want hij maakte kolossale doeken. En dan nog het geregelde vervoer van de kunstwerken en de huur van grote ateliers.'

Het geldgebrek ging Breitner te lijf door, achter de rug van zijn vertegenwoordiger om, met deels afgemaakte kunstwerken te betalen. Omdat het werk nog niet af was, hoefde het niet naar de kunsthandel, zo redeneerde hij slim. Vooral zijn huisarts, dokter Esser, profiteerde van deze alternatieve betalingsmethode, want Breitner kampte nogal met zijn gezondheid door een hardnekkige, venerische ziekte die hij in Den Haag had opgelopen. Zijn kunsthandelaar kreeg pas lucht van Breitners eigengereide gedrag toen het Stedelijk Museum een tentoonstelling wilde inrichten met de onaffe kunst van wat inmiddels de 'collectie Esser' werd genoemd. Hij was uiteraard kwaad maar kon niets uitrusten. Heijbroek: 'Op deze manier is er heel veel werk van Breitner in particuliere handen terechtgekomen. Het mooiste van zijn werk hangt nu in het Stadsarchief en is vaak nog nooit eerder tentoongesteld.' ■

Panorama Mesdag

George Hendrik Breitner wordt in 1857 geboren in Rotterdam, in een evangelisch-luthers gezin. Hij heeft twee zussen en een broer; een zusje sterft als ze zes jaar is. Op achttienjarige leeftijd legt Breitner geloofsbelijdenis af. In 1881 schilderde hij mee aan het beroemde Panorama Mesdag in Den Haag; de artillerie en het dorp Scheveningen zijn van Breitner's hand. In 1886 verhuist hij naar Amsterdam, waar hij door de hele stad op ruim twintig adressen woont en werkt. Behalve een half jaar in Parijs en een kleine drie jaar in Aardenhout zou hij voor altijd zijn hart verpanden aan de hoofdstad. Hij trouwde in 1901 met Maria Jordan. Het paar kreeg geen kinderen. Op 5 juni 1923 stierf Breitner op 65-jarige leeftijd.